

En Roulade er ikke en roulade

Falske venner i dansk og tysk

Farø, Ken Joensen

Published in:
Mål og mæle

Publication date:
2007

Document version
Også kaldet Forlagets PDF

Citation for published version (APA):
Farø, K. J. (2007). En Roulade er ikke en roulade: Falske venner i dansk og tysk. *Mål og mæle*, (3), 25-31.

mål+³mæle

Sprogfejlenes holdeplads

Avisfejl optager sprogligt bevidste læsere, men hvor stort er problemet egentlig? Tre sprogfolk har undersøgt Berlingske, Information, Weekendavisen, Ekstra Bladet og Universitetsavisen og sammenlignet med en ældre undersøgelse. *Læs side 7.*

Sig Hoegaarden til din øl og Gouda til din ost

Er det rigtigt, at hollandsk (nederlandsk) på en måde er en mellemting mellem engelsk og tysk? I hvert fald er der nogle træk ved sprogets struktur, der taler for det. Niels-Erik Larsen skriver om udtale og bøjning i

det andet bidrag til føljetonen om det vestgermanske sprog. *Læs side 12.*

Utro grammatik

Hvordan skal man fortolke trossætninger med nægtelser? Kan man vurdere sprogligt, om nogen er ateist eller agnostiker? Kasper Boye fortsætter sin beskrivelse af troens grammatik på side 17.

Falske venner og fjender

Vi starter en ny serie om udtryk på forskellige sprog, der ligner hinanden, men bruges forskelligt. Ken Farø lægger ud med tysk på side 25.

Sprogligheder 2

Avisernes fejl er en gammel nyhed 7

Nederlandsk mellem tysk og engelsk 12

Så let er nederlandsk! 16

Ikke at tro 17

Årets ord og udtryk 2007 24

En Roulade er ikke en roulade 25

Bagsidequiz 32

At lære sprog er noget, der sker med en; det er ikke noget, man gør. At lære sprog er lidt ligesom at komme i puberteten.

Noam Chomsky

Sprogligheder

Denne brevkasse handler om sprogligheder. Det er spørgsmål og problemer om sprog, men det er også fine detaljer i sproget som man bliver opmærksom på, og som man vil gøre andre bekendt med. Går I rundt og tænker på sprogligheder, så send et brev om dem til redaktionen. De vil svare på brevet hvis de kan. Ellers kender de nok nogen de kan sætte til det. Send brevet til:

Carsten Elbro
Institut for Nordiske Studier
og Sprogvidenskab,
Københavns Universitet,
Njalsgade 120,
2300 København S
E-mail: ce@hum.ku.dk

? Udu

Som ret konservativ sprogbruger kan man så let komme til at lade sig irritere af sprogets nydannelser, når man støder på dem. Men af en eller anden grund har jeg tværtimod ladet mig charmere af udtrykket *gå eller være i udu*, som jeg først har lært at kende inden for det seneste års tid. Det får de ellers så ærefrygtindgydende, men sårbare tekniske vidundere ned på sådan et dejlig jordnært niveau, når man kan sige: "Min computer er altså gået i udu". Men hvor ny er denne vending overhovedet? Og er det kun noget,

man siger herovre hos os i Jylland, eller kendes udtrykket i hele landet?

Med venlig hilsen
Morten Gudmund Hansen
Lemvig

! Udtrykket *gå eller være i udu* ser ud til at være ret nyt i dansk, formentlig fra 1980'erne. Det er medtaget i DanskOrdbogen (1999), og i Den Danske Ordbog (2003-05), men er faktisk registreret af sprogforskningen allerede i 1992. Man kan dog sjældent med sikkerhed datere ords og udtryks opståen, undtagelser er navne og betegnelser på ting og sager. Udtrykket betyder, at 'noget er eller går i stykker', og det bruges især om teknik, der holder op med at virke, fx telefoner, kopimaskiner, computere, græsslåmaskiner og cykellåse. Der er dog også eksempler på, at fx togtrafikken og kropsdele kan være *i udu*, jf. "patientkørsler er stadig i udu" og "min lænd har været lidt i udu".

Udtrykkets variation mellem en dynamisk ('at gå') og en statisk form ('at være') kendes fra andre forbindelser som *gå/være på druk*, *komme/være i vælten* og *blive/være til grin*.

Det er stammen i ordet (at) *du*, der indgår i udtrykket, og det har intet

med *itu* at gøre. Her er det talordet *to* i intetkøn, der optræder. At substantiver afledes af verber, er et velkendt fænomen, men den aktuelle type med præposition er ikke så udbredt. Vi har dog en parallel i *gå i smadder*, hvor substantivet er afledt af *smadre*. Der er noget, der tyder på, at *gå/være i udu* er opstået i det jyske, men det bruges absolut også på Sjælland, herunder i hovedstaden.

EH, KF

? Det korte og det lange

På side 13 i nr. 2/2005 er Holger Juul irriteret over udtrykket *det korte og det lange*, som han mener er en forvanskning af *det korte af det lange*. Hierin irrt sich Goethe? Se f.eks. Shakespeare: *The Merry Wives of Windsor* fra 1598 2,2; her bruger Mistress Quickly en almindelig tale-måde fra 1300-tallet (se også *The Oxford English Dictionary*). Det korte og det lange af det er, at *det korte af det lange* måske snarere er noget forvansket? Eller fordansket?

Jess Pilgaard,
Holstebro

! Udtrykket *det korte af det lange* bruges i hovedsagen sammen med en form af *at være* og knytter en atledsætning til sig, fx "*det korte af det lange* er altså, at det ikke virker endnu". Det har funktionen at konkludere på en foregående tekstdel, med bibetydningen 'nu skærer jeg igennem'. Den konkurrerende form *det korte og det lange* er meget mindre brugt end formen med *af*. Selv om fx *Den Danske Ordbog* ikke medtager *og*-varianten – *ordbogen* er primært ba-

seret på hyppighed i sprogbrugen – er der andre, der gør det, fx allerede Poul Bruuns *Stilordbog* (1978).

Men hvad er mest "korrekt"? Man kan i hvert fald sige, at den mest udbredte form nok samtidig er den mest logiske. Den afspejler sit indhold med præpositionen *af*, som markerer, at *det korte*, som nu kommer, er et ekstrakt af *det lange*, som allerede er sagt (eller som kunne have været det).

Man kan dog ikke slutte etymologisk fra eksistensen af det gamle engelske udtryk *the short and the long of (it)* til, at *og*-varianten skulle være veletableret (og korrekt) dansk i dag. Men det kunne være interessant, hvis nogen kunne komme tættere på det danske udtryks oprindelse, end vi her kan.

KF

? Aktive verber med passiv betydning?

De fleste danske verber findes i både aktiv og passiv. Som grundregel er forskellen på aktive og passive sætninger, at den aktive sætnings subjekt betegner udgangspunkt for verbalhandlingen (*Manden spiser lammet*), mens den passive sætnings subjekt betegner genstanden for verbalhandlingen (*Lammet bliver spist* eller *Lammet spises*), således at det indholdsmæssigt svarer til den aktive sætnings objekt.

Men et nyt fænomen har kunnet konstateres: Der bruges en grammatisk aktiv form af verbet, selv om subjektet betegner genstanden og ikke udgangspunktet for verbalhandlingen. Eksempler er: 1) *Denne bog sælger godt* (skønt der nødvendigvis må være nogen, der står for salget), 2) *Det er*

en skinke, som lagrer 1½ år (skønt der nødvendigvis må være nogen, der står for lagringen; hørt i DR i februar 2006), 3) *Forestillingen spiller på Privatteatret* (skønt der nødvendigvis må være nogen, der spiller forestillingen; fra anmeldelse i Urban), 4) *Han dimitterede fra seminariet i 1995* (skønt der nødvendigvis må være nogen, der står for dimissionen).

Jeg kom til at tænke på de såkaldt deponente verber i latin, for de er passive af form, men aktive i betydning. Et eksempel er passivformen *uti*, der betyder 'at bruge', ikke 'at blive brugt'. Den nyligt observerede tendens på dansk er den modsatte. Verber, der er aktive af form, er passive i betydning. Men selv om det på en måde er det modsatte af et deponent verbum, er der den forskel, at der ikke findes aktive verbalformer af det deponente verbum, hvorimod de danske verber, der betragtes i det ovenstående, findes i både aktiv og passiv.

Er der nogen, der har knyttet ny grammatisk nomenklatur til det nye fænomen, hvor aktive former bruges i passiv betydning?

Hans Christophersen
Frederiksberg

! Lad os først slå fast, at fænomenet som sådan ikke er nyt. Brugen af *spille* i *Forestillingen spiller på Privatteatret* går i hvert fald tilbage til begyndelsen af 1800-tallet. Ordbog over det Danske Sprog (bd. XXI, pp. 287-288) anfører bl.a. *Stykket spillede længe*, der er registreret i Dansk Ordbog for Folket (1907-1914), *Stykket spiller fra den ene Dags Morgen til den næste Dags Aften*, der citeres fra Politiken 1907, og Det

første Stykke spiller i Syracusa, der citeres fra Dansk Digtekunst under Christian VII (1828).

Det kan imidlertid ikke udelukkes, at fænomenet i øjeblikket stortrives under påvirkning fra engelsk. Der er det velkendt. Sætninger som *This book sells well* og *The gates open very smoothly* er gængs sprogbrug. I engelsk grammatik beskrives sådanne sætninger og de verber, der indgår i dem, hverken som aktive eller passive, men som *mediale* ('middle' eller 'middle voice'). Mediale verber er ikke et modstykke til deponente verber. De har ikke passiv betydning, men en særlig medial betydning: De ligner passive verber derved, at subjektet betegner genstanden og ikke udgangspunktet for verbalhandlingen, men de adskiller sig fra passive verber derved, at udgangspunktet for verbalhandlingen slet ikke kan udtrykkes. Til den passive sætning *The gates were opened* kan man således føje *by the gatekeeper*, men det kan man ikke til den mediale sætning *The gates opened*. Det samme gælder i dansk. Man kan sige *Bogen sælges af boghandleren*, men ikke *Bogen sælger godt af boghandleren*. I mediale sætninger er forestillingen om et udgangspunkt for verbalhandlingen altså mere fraværende end i passive sætninger.

I dansk udtrykkes denne særlige mediale betydning i reglen af *sig*-konstruktioner eller de historisk beslægtede *s*-passiver: Vi kan sige *Dørene åbner sig*, selv om der må være en eller anden, der aktivt åbner dørene. Vi kan eller har kunnet sige *Jeg vredes*, når noget eller nogen gør os vrede. Og vi kan sige *Mælken skill's*, skønt der

dybest set må være et eller andet i mælken, der skiller den.

Vi kan også sige *Mælken skiller* – svarende til *Forestillingen spiller...*, *Denne bog sælger godt* osv. Men i dansk grammatik har man aldrig brugt betegnelsen medial om dette fænomen. Det er der heller ikke det helt store behov for, for fænomenet må sandsynligvis forstås som første trin i en sproglig udvikling: udviklingen af et nyt intransitivt (ikke-objektskrævende) verbum fra et oprindelig transitivt. Der er således masser af verber, der helt upåfaldende opfører sig ligesom *spille*, *dimittere*, *sælge* og *lagre*. De har en transitiv form og en intransitiv form, og den intransitive form tager som naturligt subjekt det, der for den transitive form er et naturligt objekt. Det gælder *bremse* (Jeg bremser bilen – Bilen bremser), *brænde* (Jeg brænder aviserne – Aviserne brænder), *drukne* (Jeg var lige ved at drukne katten – Katten var lige ved at drukne), *knække* (Jeg knækker kæppen – Kæppen knækker), *koge* (Jeg koger kartoflerne – Kartoflerne koger), *starte* (Jeg starter knallerten – Knallerten starter), *svinge* (Jeg svinger piskene – Piskene svinger), *tørre* (Jeg tørrer katten – Katten tørrer), *vælde* (Jeg vælter lampen – Lampen vælter). Nogle af disse verber har rimeligvis gennemgået samme udvikling, som *sælge* og *dimittere* gør i dag. De har oprindeligt været transitive verber a la *sælge* i *Jeg sælger bogen*. Men så har en eller anden fundet på at bruge dem intransitivt a la *Bogen sælger*. I begyndelsen har mange undret sig over denne brug, men efterhånden har flere og flere brugt dem intransitivt, mens færre og færre har undret sig,

og til sidst er den nye brug blevet helt upåfaldende.

Her er der ikke (nødvendigtvis) tale om et sædernes forfald. Der er f.eks. ikke andre måder at udtrykke, at 'bogen sælger godt', end netop ved at bruge *sælge* intransitivt og sige *Bogen sælger godt*. Hvis man har behov for at udtrykke det – og det har man åbenbart – er intransitivt *sælge* en fin opfindelse.

KB

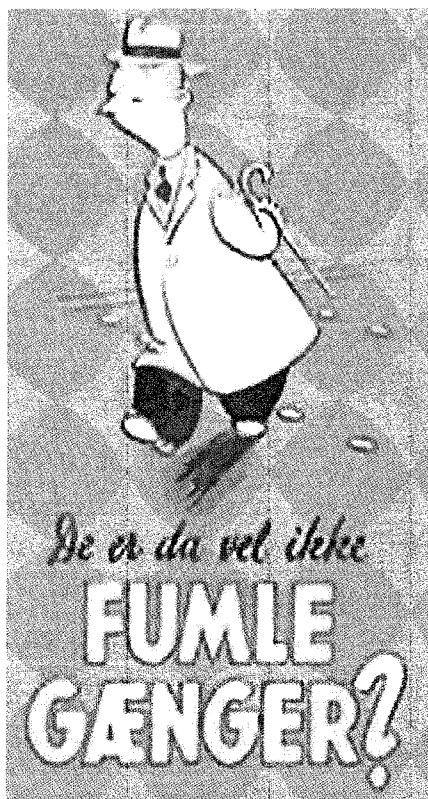
? Fumlegænger

Her til morgen kom jeg i tanker om ordet *fumlegænger*. Det var en oplysning i radioavisen, der var anledningen. Hver fjerde af de fodgængere, der kommer til skade i trafikken, er spirituspåvirkede. *Fumlegænger* er sådan et godt ord, som jeg kan huske fra Anders And-blade. Men kommer det også derfra?

Peter J.H. Mikkelsen
Ålborg

! Ordet er fra 1941. Det blev brugt i en kampagne fra Rådet for Større Færdselssikkerhed, Fumlegænger-kampagnen. Kampagnen sigtede på at få fodgængerne længere frem i skoene, dvs. at blive mere opmærksomme og til mindre fare for sig selv og andre. Ordet har ganske rigtigt overlevet i det stillestående liv i Andeby, men det kommer altså ikke derfra.

CE

(Plakat ved Kaj Engholm fra kampagnen)

Nu har vi så længe sagt fjumregøj
og færdselsløjser og furie.
Men nu har Justitsministeriet selv
lanceret en ny injurie.
Nu hedder det ikke Bessemor
og fnadderdovendyr længer.
På allerhøjeste initiativ
hedder det: fumlegænger.
Hvor er det et klangfuldt og
mundret ord!
Og hvor bliver det besværligt at lære,
at det ikke er noget, som nogen er
– kun noget de ikke må være!
(Piet Hein)

mål+mæle

Mål og Mæle
ISSN 0106-567X

Redaktion:
Carsten Elbro (Sprogligheder), Erik Hansen,
Jørn Lund, Ken Farø, Kasper Boye

Typografisk design: Henrik Birkvig

Skrift: FF Olsen

Ekspedition og produktion:
Grafisk Trykcenter A/S
Niels Lambertsens Vej 6
6705 Esbjerg Ø
Telefon 76 109 110
E-post: hkr@gte.dk

Mål og Mæle udkommer 4 gange om året, og abonnementsprisen er 215,00 kr. pr. årgang. Man kan tegne abonnement ved at skrive eller ringe til Grafisk Trykcenter. Hertil henvender man sig også om adresseforandring eller fejl ved bladets levering. Eftertryk af tekst og illustrationer er tilladt når kilden angives.

Spørgsmål til læserbrevkassen samt manuskripter til Mål og Mæle sendes til:

Carsten Elbro,
Institut for Nordiske Studier og
Sprogvidenskab, Københavns Universitet,
Njalsgade 120, København S

eller som elektronisk post til ce@hum.ku.dk

Hjemmeside: www.maalogmaele.dk

Avisernes fejl er en gammel nyhed

Af Line Burholt Kristensen, Tina Borgen Ibholt og Anette Pultera Nielsen

En hver generation synger efter endt skolegang med til den gamle sang om sproget's forfald. Hertil svare ungdomen ofte at der ikke er nogen grund til at råbe jagt i gevær, for man forstår det jo alligevel. En engelsk undersøgelse, der flittigt er blevet distibureret på Internettet påstår da også at hjernen kompenserer for en del taste fejl, men det naturligtvis de færreste, der ønsker at producere fejlfyldte tekster, da fejl for det første sinker læsehastigheden og kan også give image problemer. Vi skal skåne læseren for yderligere besvær, og bestræbe os på at overholde retskrivningsreglerne i det følgende. Prøv og rette dette afsnit og check rettelserne til slut i artiklen.

Avisernes sprogfejl

I 1996 foretog sprogforskeren Søren Brandt en grundig undersøgelse af sprogfejl i fem forskellige aviser og

blade (*Mål og Mæle* 1996, 19. årgang, nr. 4, s. 16-19). Her godt ti år efter har vi pustet nyt liv i hans undersøgelse for at se, om de pågældende aviser er blevet mere eller mindre sjuskede med sproget. Søren Brandt læste korrektur på et eksemplar af Ekstra Bladet, Information, Berlingske Tidende, Weekendavisen og Universitetsavisen og fandt i gennemsnit 5,2 sprogfejl per 1000 ord (1000 ord svarer cirka til en smalside i fx Ekstra Bladet). Vores undersøgelse af 2007-eksemplarer af de samme aviser viser en gennemsnitlig stigning i antallet af fejl til 6,9 sprogfejl per 1000 ord. Som det fremgår af tabellen nedenfor, har billedet ændret sig siden 1996. Mens Universitetsavisen og Ekstra Bladet tilsyneladende har taget sig sammen, er Weekendavisen og Information faldet lidt af på den. For Berlingske Tidende er det gået helt galt!

Antal fejl per 1000 ord

	Universitetsavisen	Ekstra Bladet	Weekendavisen	Information	Berlingske	I alt
1996	6,3	4,1	7,3	6,1	2,7	5,2
2007	2,3	1,7	8,7	6,9	9,2	6,9

Fra 1996-undersøgelsen til 2007-undersøgelsen kan man samlet se en stigning på 1,7 fejl per 1000 ord.

Dus med paragrafferne

Det er nu nærliggende at spørge, hvor skribenternes sproglige svagheder ligger i dag i forhold til for 11 år siden.

Søren Brandt lavede en grundig kate-

for Er du dus med himlens fugle? Netop denne forveksling mellem Poul Reichhardt og Poul Thomsen forekom pudsig nok i to ikke-relaterede artikler i henholdsvis Information og Ekstra

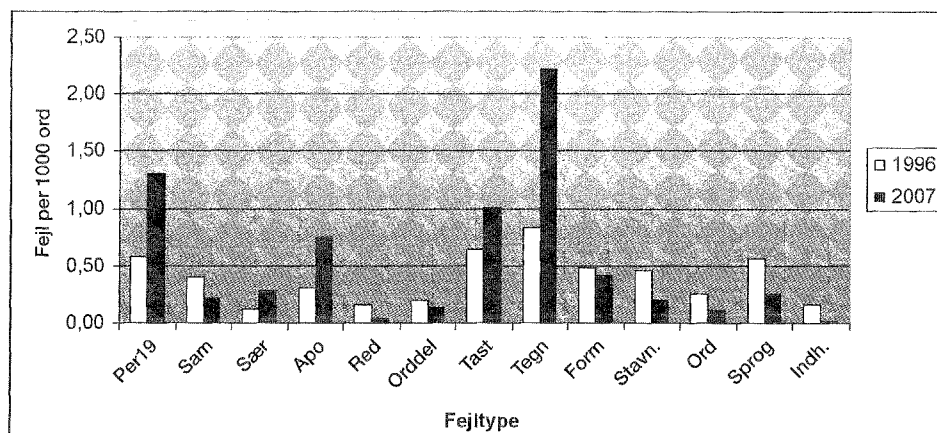
Fejltyper	Eksempel på avisfejl	Løsningsforslag
Særskrivningsfejl	Mit yngste barn Jack fik problemer som heroin misbruger	heroinmisbruger
Samskrivningsfejl	indenfor visse vedtagne rammer	inden for
Apostroffejl	DBUs kommunikationschef	DBU's
Redaktionelle fejl	På dansk har [NN1] senest bidraget til antologien En tradition af opbrud - avantgardernes tradition og politik., redigeret af [NN2] o.a.	Her burde antologiens titel være fremhævet med kursiv eller gåseøjne.
Orddelingsfejl ved linjeskift	Bjerrega-ard	Bjerre-gaard
Tastefejl	kandidatmtach	Kandidatmatch
Tegnsætningsfejl	Alle ved hvad bling er	Alle ved, hvad bling er (i avis med grammatisk kommasætning)
Formmæssige fejl	et af de kunstinstitutioner	en af de kunstinstitutioner
Deciderede stavfejl	nye tendencer	nye tendenser
Pernittengrynske fejl	IT-koncernen	it-koncernen

gorisering af avisfejlene fra 1996, og vi har genbrugt hans kategorier i forbindelse med 2007-undersøgelsen. Fejltyperne ses herover med eksempler.

Dertil kom problemer med ordvalg, sprogbrug og indhold. En ordvalgsfejl er fx [teleselskabet] 3's evne med at tiltrække kunder, hvor skribenten har benyttet forholdsordet med i stedet for det korrekte til. En indholdsmæssig fejl forekommer eksempelvis, når journalister citerer Poul Reichhardt for at have sunget *Dus med dyrene frem*

Bladet i 2007. Sprogbrugsfejl er fejl af typen [...] at samfundet i almindelighed dækker over hinanden. Formentlig skulle der have stået [...] at man i samfundet i almindelighed dækker over hinanden – medmindre der altså er tale om et skizofrent samfund.

Søjlediagrammet på næste side viser fordelingen på de nævnte fejltyper før og nu. Der er ikke lavet statistisk signifikantest på resultaterne, så små forskelle skal tages med et gran salt. I 1996 voldte tegnsætning (0,8

fejl/1000 ord), tastefejl (0,7 fejl/1000 ord) og de såkaldte pernittengrynske problemer (0,6 fejl/1000 ord) mest besvær. Disse tre fejltypes er stadig de største fejltypes i 2007, og der er kommet endnu flere af den slags fejl. I 2007-undersøgelsen fandt vi per 1000 ord 2,2 tegnsætningsfejl, 1,0 tastefejl og 1,3 pernittengrynske problemer. Den fjerdestørste gruppe har på de 11 år flyttet sig fra at være sprogbogsproblemer (0,6 fejl i 1996) til at være apostroffejl (0,8 fejl i 2007).

Det er forskelligt, hvilke fejl der springer i øjnene, og som læser kan man have personlige kæpheste. Søren Brandt har ved sin gennemlæsning lagt stor vægt på de indholdsmæssige kategorier (og fx slået hårdt ned på klichesprog), mens vores fokus har været på fejl, der objektivt set bryder med paragraffer i Retskrivningsordbogen. Det er derfor ikke overraskende, at vi har noteret færre fejl i sprogbrug, ordvalg og indhold end i 1996-undersøgelsen.

Tegn tegner sig for mange fejl

Den hyppigste fejltipe er hos alle avi-

serne tegnsætningsfejl, især kommafejl. Weekendavisen, Information og Berlingske Tidende ligger på omkring 2,6 tegnsætningsfejl per 1000 ord, mens Ekstra Bladet med sine korte sætninger holder sig på 0,8 tegnsætningsfejl per 1000 ord. Universitetsavisen ender med 1,1 tegnsætningsfejl per 1000 ord. Den følger som den eneste avis Sprognævnets anbefaling om at undlade komma før ledsætninger. 26,5 % af alle tegnsætningsfejl i Universitetsavisen er manglende komma mellem sideordnede ledsætninger, fx *NN bekræfter at KU ejer rettighederne til alle forskningsresultater[,] og at de nye forskere får samme rettigheder*. Andre 23,5 % af Universitetsavisens tegnsætningsfejl er manglende komma efter ledsætninger, fx *Det er de elektroner der er afgørende for om vi kan tænde for en lampe[,] og tilsvarende er bevægelsen af ionerne altafgørende*. Måske skyldes det, at kommaundtagelserne før ledsætninger har fået skribenterne til at glemme kommatastens placering på tastaturet, men efter fem minutters dvælen ved Retskrivningsordbogens § 52 skulle Universitets-

avisen kunne undgå halvdelen af sine tegnsætningsfejl.

Sammen eller hver for sig

Mål og Mæles læsere har tidligere (*Mål og Mæle*, 2004, 27. årgang, nr. 3, s. 20-27) udnævnt særskrivning til at være en af de mest irriterende fejl, fx *de offentlige internet sider*. Denne fejltype har oplevet en lille fremgang fra 0,1 til 0,3 fejl per 1000 ord. Til gengæld er samskrivningsfejl, fx *udvikling indenfor området*, gået tilbage fra 0,4 til 0,2 fejl.

Hvad angår deciderede stavfejl (fx *brilliant* i stedet for *brillant*) har andelen hverken i 1996 eller 2007 været voldsom (0,4 fejl per 1000 ord i 1996 mod 0,2 i 2007). Det ser altså ikke ud til, at journalister er dårlige til at stave, og måske er de endda blevet bedre med årene.

Ekstra Bladet – duks, hvor andre skulker

De fleste af de undersøgte aviser har en teknisk redaktionel linje, som er i konflikt med retskrivningen. Universitetsavisen sætter ikke punktum efter sidste sætning i manchetter. Hos Berlingske Tidende og Weekendavisen undlader man apostrof ved bøjning af forkortelser eller cifre, fx *FNs* eller *goerne*, og begge steder sætter man ligesom hos Information komma før slutcitationstegn i stedet for efter. De følger således kun de af reglerne, de selv synes om. Den eneste af de undersøgte aviser, der ikke ser sig for god til at følge Sprognævnets normer, er Ekstra Bladet.

Har du talt med din stavekontrol i dag?

Søren Brandt efterspurgt i sin artikel fra 1996 et øget fokus på korrekturlæsning og sproglig videreuddannelse af avisernes skribenter. Ud fra antallet af fejl per 1000 ord skulle man umiddelbart tro, at Universitetsavisen og Ekstra Bladet som de eneste havde taget imod denne anbefaling. I forbindelse med denne artikel ringede vi derfor til de involverede aviser og spurgte til deres procedurer. Ingen af dem har valgt at videreuddanne deres skribenter sprogligt, selvom det måske ville være hensigtsmæssigt med et tegnsætningskursus.

Det viste sig til gengæld, at alle fem aviser foretager korrekturlæsning. Trods korrekturlæsning indeholder aviserne dog en del tastefejl. Disse har det med at skjule sig for forfatteren selv, og til tider også for korrekturlæseren, men computere har altid friske øjne. Maskinelle stavekontroller er et yndet offer for latterliggørelse i aviserne, men faktisk fanger Words stave- og grammatikkontrol 28-48 % af tastefejlene i de fire store aviser. Universitetsavisens kun fire tastefejl er ikke maskinelt sporbare, og det er dens tre stavfejl heller ikke. Hos Weekendavisen derimod ville 24 ud af 57 tastefejl og 15 ud af 18 stavfejl markeres af stavekontrollen. Det betyder ikke, at man blindt skal stole på stavekontrollen, men hvis skribenterne anvendte den som støtteværktøj, ville stavfejl som *sadomasokistisk*, grammatiske uoverensstemmelser som *præventiv anholdelser* og tastefejl som *kundegrundelag* ikke give anledning til at irritere læserne. Hvis

skribenterne på den måde var lidt mere omhyggelige med sproget, ville læserne bedre kunne holde opmærksomheden på de virkelige nyheder.

Line Burholt Kristensen (f. 1981), Tina Borgen Ibholt (f. 1979) og Anette Pultera Nielsen (f. 1971)

Cand.mag.er i hhv. lingvistik, datalingvistik og dansk

Rettelser til det indledende afsnit

Fejltype	Fejlkilde	Løsning	Undertype
Særskrivning	En hver	Enhver	Særskreven småordssammensætning
Ordvalg	syngende til	syngende på	Forkert forholdsord
Apostrof	sproget's	sprogets	Normstridig apostrof
Stavning	svare	svarer	Manglende nutids-r
Tastefejl	ungdomen	ungdommen	Udeladt bogstav
Tegnsætning	ofte at	ofte, at	Manglende grammatisk komma
Ordvalg	jagt i gevær	vagt i gevær	Forveksling
Tastefejl	alligevel	alligevel	Ekstra bogstav
Tastefejl	distibureret	distribueret	Bogstavfejl
Per19	Internettet	internettet	Stort/lille bogstav
Tegnsætning	Internettet viser	internettet, viser	Manglende komma efter relativsætning
Tegnsætning	også at	også, at	Manglende grammatisk komma
Stavefejl	kompencerer	kompenserer	Brug af normstridigt fremmedbogstav
Særskrivning	taste fejl	tastefejl	Særskreven sammensætning
Tastefejl	det naturligvist	det er naturligvis	Udeladt ord
Formmæssig fejl	naturligvist	naturligvis	Tilføjet biords-t
Sprog	for det første [...] og kan også give	for det første [...] og kan for det andet give	Usammenhængende konstruktion
Stavning	sinker	sænker	Stavefejl i hjemligt ord
Ord	læsehasteheden	læsehastigheden	Forveksling
Særskrivning	image problemer	imageproblemer	Særskreven sammensætning
Tegnsætning	besvær, og	besvær og	Fejlplaceret komma
Stavning	følgene	følgende	Stavefejl i hjemligt ord
Ord	Prøv og rette	Prøv at rette	Forveksling
Tegnsætning	afsnit og	afsnit, og	Manglende komma mellem sætninger
Per19	check	tjek	Unormeret staveform

Nederlandsk mellem tysk og engelsk

Af Niels-Erik Larsen

Man hører tit at man som dansker sagtens kan forstå nederlandsk hvis man i forvejen kan noget tysk og engelsk (se også teksteksemplerne side 16, red.). Nu kan 'forstå' dække over mange ting, men det er i hvert fald rigtigt at en stor del af ordforrådet – især i en skreven tekst – er umiddelbart genkendeligt. Det har historiske årsager og skyldes et gammelt slægtskab mellem tysk, engelsk og nederlandsk, der alle tilhører den vestgermanske sproggruppe. Faktisk er slægtskabet mellem især tysk og nederlandsk så stærkt at hvis man udelukkende betragter de talte dialekter mellem Nordsøkysten og Alperne, vil det være meget vanskeligt at placere en nøjagtig grænse mellem hvad der er decideret nederlandsk og decideret tysk. Der er en flydende overgang mellem disse dialekter.

Når vi alligevel taler om nederlandsk og tysk som to forskellige sprog, skyldes det at der i det område i nyere tid er opstået to forskellige standardsprog ("rigsmål"), dvs. sprog der bruges i offentlige sammenhænge som fx statslig og kommunal administration, domstole, skolevæsen, radio og tv. Standardsprog kaldes de fordi de i modsætning til dialekterne har en – som regel officielt fastlagt – norm for retstavning, grammatisk system, og i mindre grad udtale. Der kan altså

ikke være tale om at nederlandsk er en tysk dialekt, som man tidligere har kunnet høre. I hvert fald ikke i de sidste mange hundrede år. Hvad der er et sprog og hvad der er en dialekt af et sprog, er nemlig i dette tilfælde ikke så meget et spørgsmål om sproglig nærhed og indbyrdes forståelighed, men snarere et historisk og politisk spørgsmål.

Denne artikel er en kort oversigt over nogle vigtige kendetegn for nederlandsk sådan som de kommer til udtryk i standardsproget; samtidig vil den mellemposition som nederlandsk kan siges at indtage i forhold til tysk og engelsk, blive illustreret med eksempler.

Maken og appel: Nederlandske lydforhold

I lydlig forstand er nederlandsk på mange måder "konservativt". Det har derfor ligesom engelsk bibeholdt de oprindelige fællesgermanske lukkelyde *p*, *t*, *k*, som i tysk har udviklet sig til bl.a. *pf*, *z*, *ch*. Nederlandsk har således ligesom engelsk de oprindelige konsonanter *p*, *t*, *k* i *appel* ('æble'), *tien* ('10'), *maken* ('gøre, lave') (jf. eng. *apple*, *ten*, *make*) i modsætning til de tyske *Apfel*, *zehn*, *machen*. Nederlandsk har også kun i lille grad gennemført den såkaldte *i*-omlyd, dvs. det fænomen at en bagtungevokal er blevet

ændret til en fortunevokal hvis der i en senere stavelse var et *i* eller *j* (det er især udviklinger som *u* > *y*, *o* > *ø*, *a* > *e*, *æ*). Resultatet er at nederlandsk har *groen* (oe betegner en *u*-lyd) 'grøn', *voeten* 'fødder', *boos* 'vred' og *kaas* 'ost', hvor tysk har omlydsvokaler i *grün*, *Füße*, *böse* og *Käse*. Engelsk kender også omlyden, men er gået et skridt videre idet de rundede vokaler har mistet deres runding med *green*, *feet* samt *cheese* som resultat.

Nederlandsk kender imidlertid også nogle særlige lydudviklinger som tysk og engelsk ikke har. Det nederlandske *l*, der er "tykt" ligesom i visse engelske og amerikanske udtaler, i forbindelserne *ald* og *old* er blevet til en vokalagtig lyd, nemlig *u*. Nederlandsk har derfor *oud* 'gammel', *houden* 'holde' og *koud* 'kold' hvor tysk og engelsk har bevaret *l*, sml. *alt/old*, *halten/hold* og *kalt/cold*.

Et oprindeligt *ft* har i nederlandsk udviklet sig til *cht*; denne udvikling kender tysk og engelsk ikke. Derfor har vi i dag nederlandsk *zacht* 'blød, blid' over for *sanft/soft*, nedl. *achter* 'bagved' over for engl. *after*, nedl. *kracht* 'kraft' over for tysk *Kraft*. Samme lydudvikling ser vi i *luft* > *lucht*; denne udvikling har vi også i dansk *lugt*, der derved afslører sig som et nederlandsk (eller nedertysk) låneord (se også faktaboksen s. 15).

Den sidste nederlandske lydudvikling som skal nævnes her, er udviklingen af lydforbindelsen *chs* til *s*. Tysk og engelsk udlignede ikke denne forbindelse, men videreudviklede den til *ks* (i tysk stadig skrevet *chs* og i engelsk *x*). Vi har derfor nederlandsk *os* 'okse', *vos* 'ræv', *zes* '6' svarende

til tysk/engelsk *Ochse/ox*, *Fuchs/fox* og *sechs/six*.

Het huis og de man: bøjning

Hvad bøjningssystemet angår, indtager nederlandsk også en mellemposition mellem tysk og engelsk. Tysk er jo kendt for stadig at have mange af de grammatiske kategorier som er en arv fra den fælles germanske fortid, som fx substantivernes tre køn og fire kasus, mens engelsk har reduceret denne formrigdom. Kønnene er dér fuldstændig forsvundet, og kasus er reduceret til nominativ og genitiv (*the woman – the woman's name*). I nederlandsk er det oprindelige trekønssystem med maskulinum, femininum og neutrum ligesom i dansk reduceret til et tokønssystem med fælleskøn over for neutrum. Substantivernes køn ses ikke direkte af substantivet, men af ledsagende ord, fx det bestemte kendeord, jf. nederlandsk *de man/vrouw*, *het kind* over for tysk *der Mann*, *die Frau*, *das Kind* og engelsk *the man/woman/child*. Nederlandsk i Belgien har dog bibeholdt trekønssystemet, selv om man heller ikke her kan se forskel på maskulinum og femininum i det bestemte kendeord, jf. Godelieve Laureys' artikel i forrige nummer. I nederlandsk er nedbrydningen af kasussystemet endnu mere gennemført end i engelsk, for selv genitiven er så godt som forsvundet. Man klarer sig i stedet med præpositionsudtryk: *het dak van het huis* "taget af huset", som også er en mulighed i tysk og engelsk.

Ik, mij og ons: pronomenerne

Systemet af personlige pronomener (svarende til dansk *han*, *de* osv.) er

meget illustrativt for den nederlandske position mellem tysk og engelsk. Af de oprindelige fire kasus, nominativ, akkusativ, genitiv og dativ, som vi stadig ser i tysk, er der i nederlandsk kun to tilbage, nemlig nominativ, der bruges om subjektet i en sætning, og en form der fungerer som objekt. Der er således i 1. person *ik/mij, wij/ons*, der jo minder meget om engelsk *I/me, we/us*. Også i 3. person er ligheden med engelsk stor. Det viser sig især i de mange former der begynder med et *h-*, jf. *hij, hem, haar* i lighed med engelsk *he, him, her*. I 2. person er den gamle 'du'-form som i tysk *du* forsvundet til fordel for *jij* (der i sin oprindelse er beslægtet med engelsk *you*, der også oprindelig betød 'I'). I høflig og i fortrolig tiltale til flere er der i nederlandsk gennem 16-1700-tallet opstået fuldstændig nye former, der ikke har lighed med hverken tysk eller engelsk, jf. *u 'De' og jullie 'I'*, som jo godt kunne forveksles med et navn.

Sætningsbygning

Sætningsbygningen i nederlandsk minder til gengæld mest om tysk. Fx adskilles verberne i de sammensatte tider i hovedsætninger, som i *mijn broer heeft gisteren twee boeken gekocht* 'min bror har købt to bøger i går', mens de i bisætninger står samlet i slutningen af sætningen *mijn broer zei dat hij gisteren twee boeken gekocht had* 'Min bror sagde at han havde købt to bøger i går'. I tysk har man – i hvert fald i visse stilejer – stadig en tendens til at danne sætninger med en endog meget stor afstand mellem de adskilte verber i begyndelsen og i slutningen af sætning-

gen; tænk på Mark Twains udtalelse: "Whenever the literary German dives into a sentence, that is the last you are going to see of him till he emerges on the other side of his Atlantic with his verb in his mouth." Sådanne krav til hukommelsen stiller nederlandsk normalt ikke. Her bryder man hellere sætningen op eller lader det sidste verbum komme før sætningen er slut.

Nederlandsk for danskere

Gennemgangen har vist at nederlandsk på mange punkter indtager en mellemposition mellem engelsk og tysk. Er det så en fordel at kunne disse sprog hvis man vil lære nederlandsk? Det er klart at den store genkendelighed som der er inden for ordforrådet, letter meget, men der er også en risiko for "falske venner" (se også artiklen andetsteds i dette nummer, red.). Nederlandsk *proeven*, der jo minder slående om dansk *prøve* og tysk *prüfen*, betyder ikke at 'prøve', men at 'smage'; nederlandsk *durven* der udtales næsten som tysk *dürfen*, betyder at 'turde' og ikke at 'måtte (få lov til)' og en *mus* er ikke en 'mus', men en 'gråspurv'. Og hvorfor skal det nu være så indviklet at det hedder *de auto* (fælleskøn) når det hedder *das Auto* (neutrum) på tysk?

Der klages meget over manglende tyskkundskaber i dagens Danmark. Disse kundskaber er nok alligevel latent til stede, for når man begynder at lære nederlandsk, dukker de ofte op igen og laver undertiden ravage. Men der ingen grund til overdramatisering: Nederlandsk er et sprog som ikke er vanskeligt at lære for en dansker, men som alle sprog kræver det en stor ind-

sats før man kan bruge sproget nuan-
ceret og differentieret.

Niels-Erik Larsen (f. 1946)
dr., lektor i nederlandsk på Københavns
Universitet

Når man tænker på Holland, tæn-
ker man måske på kanaler. En
kanal kan på nederlandsk hedde
mange ting, en hyppig beteg-
nelse er *gracht*, som vi kender fra
Heerengracht, *Keizersgracht* og
Prinsengracht i Amsterdam. Lydfor-
bindelsen *-cht* kan på nederlandsk
stamme fra et ældre *-ft* (se artiklen
ovenfor). *Gracht* kommer altså af
graft. Dette minder med rette om
dansk *grøft* og er også på neder-
landsk en afledning af verbet for at
'grave': *graven*. En *gracht* er altså
noget der er gravet. Udtalen er
hrahrt.

Kan du sige 'Scheveningen' (kendt
badested tæt på Den Haag)? Hvis
det lyder som 'Sjeveningen' ville
du – i hvert fald under Anden Ver-
denskrig – have løbet en risiko
for at blive identificeret som tysk
spion. Dengang brugte man nemlig
dette ord som shibbolet, dvs. som
et ord hvis udtale straks afslører
om den talende taler sit moders-
mål, eller om man står over for en
fremmed. Vanskeligheden med ud-
talen ligger især i at kombinere et
's' med den lyd som vi også kender
fra tysk *Nacht* og *auch* (populært
kaldet Ach-Laut). Den skrives på
nederlandsk som 'g' eller 'ch' (og
optræder også i forbindelsen 'sch').
Det nederlandske 'g' udtales altså
ikke som et dansk 'g', men som **hr**.
Den udmærkede ost man kan købe
i danske butikker, *Gouda*, og som er
opkaldt efter byen hvor den laves,
hedder altså **hrouda**, hertil kan
man drikke et glas *Hoegaarden*, der
udtales **Huhrarden** og ikke 'Høgår-
den', som det er hørt. Den verdens-
berømte maler *Van Gogh* hedder –
kan vi nu slutte os frem til – noget i
retning af **fan hråhr**.

Så let er nederlandsk!

At man som dansker med lidt kendskab til tysk og engelsk kan forstå skrevet nederlandsk, er selvfølgelig en sandhed med modifikationer. Men et stykke ad vejen er der dog noget om snakken. Her er et par lettere tekstprøver:

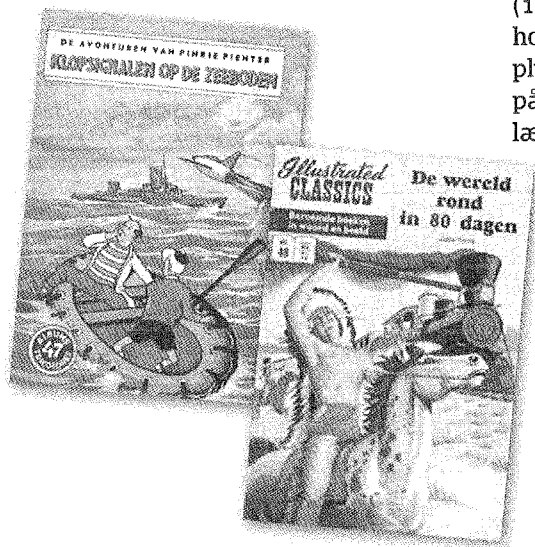
Tegneserier:

('Pinkie Pienters eventyr: Bankesignaler på havbunden' (jf. tysk *klopfen* og *Seeboden*) og 'Verden rundt på 80 dage' (jf. engelsk *world* og dansk *rundt* og *dage*)).

Avisoverskrifter:

1. *Slecht milieu kost jaarlijks 21.000 Nederlanders het leven*
2. *Kunstrovers plunderen kerk*
3. *Meer jonge Duitsers in ziekenhuis door comazuipen*
4. *Nederlander kijkt vijftien uur per week tv*
5. *Het aantal gevallen van moord en doodslag in Nederland is vorig jaar opnieuw gedaald*

(1: 'dårligt miljø koster årligt 21.000 hollændere livet'; 2: 'kunstrøvere plyndrer kirke'; 3: 'Flere unge tyskere på hospitalet efter dødsdruk'; 4: 'Hollændere ser tv 15 timer om ugen'; 5: 'Antallet af ofre for mord og drab i Holland faldt atter sidste år').

Ikke at tro

Af Kasper Boye

Hvad er A, agnostiker eller ateist?

A: Jeg tror ikke, Gud findes.

Det lader sig ikke afgøre på baggrund af udsagnet alene. Nægtelsen i udsagnet kan nemlig læses på to måder. Den kan læses som gående på hovedsætningen (eller helsætningen) *jeg tror...* Det svarer til agnostiker-læsningen:

1: Det er ikke tilfældet, at jeg tror, Gud findes.

Eller den kan læses som gående på bisætningen (eller ledsætningen) *Gud findes*. Det svarer til ateist-læsningen:

2: Jeg tror, Gud ikke findes.

Den første læsning, agnostiker-læsningen, er helt efter bogen. Her går nægtelsen på den hovedsætning, den står i. Det gør den imidlertid ikke i den anden læsning, ateist-læsningen. Her går nægtelsen på bisætningen (*Gud findes*), selv om den står i hovedsætningen (*jeg tror ikke...*). Nægtelsen tilhører m.a.o. udtryksmæssigt hovedsætningen, men indholdsmæssigt bisætningen.

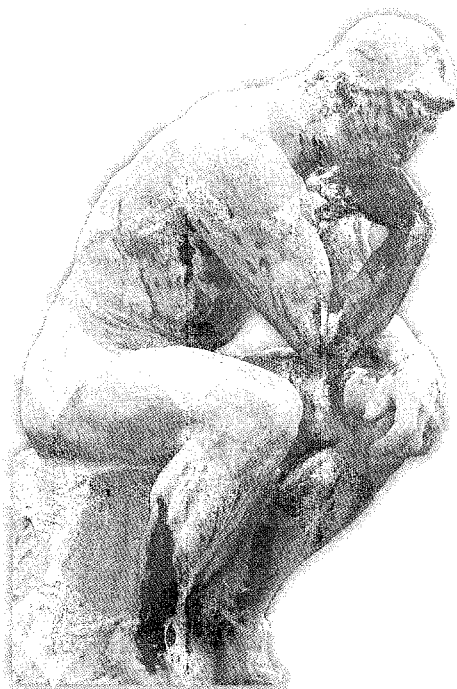
Jeg tror ikke, Gud... findes.

At det vitterlig forholder sig sådan, kan man forvise sig om ved at be-

tragte en sætning som denne:

Jeg tror hverken, at Vinokourov eller Klöden er specielt mærkede af deres skader.

Her er nægtelsen *hverken*. Den står i hovedsætningen, men den kan ikke læses som gående på hovedsætningen, for den kræver et *eller*, og sådan et er der ikke i hovedsætningen. Det er der til gengæld i bisætningen. Der er altså kun én mulig læsning af nægtelsen i

Ateist eller agnostiker?

hovedsætningen: Den må nødvendigvis gå på bisætningen.

Verber, der opfører sig ligesom *tro*

Det er ikke kun med verbet *tro*, nægtelser kan opføre sig så besynderligt. En række verber kan i en hovedsætning kombineres med en nægtelse, der kan læses som gående på bisætningen. Det gælder f.eks. for verber som *håbe*, *mene*, *synes* og *regne med*, der ligesom *tro* udtrykker en mental tilstand:

Jeg håber ikke, det kommer så vidt.

Jeg mener ikke, der er ligestilling.

Jeg synes ikke, at der sker noget med min vægt.

Jeg regner ikke med, at jeg er gravid nu.

Det gælder også for verber som *lade til*, *virke til*, *se ud til* og *lyde til*, der udtrykker en fremtræden:

Det lader ikke til, den opvaskemaskine kan meget andet end stå og fylde.

Det virker ikke til, at der er nogen forskel.

De åbner døren, rummet er helt mørkt, og det ser ikke ud til, at det er blevet brugt længe.

Det lyder ikke til, de er bedre værd.

Og måske gælder det for enkelte ytrings- og sanseverber så som *sige* og

høre (jf. senere om *jeg hører alligevel... og det siges næsten...*). De to følgende sætninger er i hvert fald ikke helt umulige, og de kan læses med betydningerne 'jeg hører, han ikke laver noget som helst' og 'det siges, han ikke laver noget som helst':

Jeg hører ikke, han laver noget som helst.

Det siges ikke, han laver noget som helst.

Verber, der ikke opfører sig ligesom *tro*

Men det er langt fra med alle verber, en hovedsætningsnægtelse kan læses som gående på bisætningen. I en hovedsætning med verbet *beklage* kan en nægtelse f.eks. kun læses som gående på hovedsætningen. I sætningen nedenfor er læsningen 'jeg beklager, at biskoppen ikke tror på Ordets pålydende værdi' således umulig:

Jeg beklager ikke, at biskoppen tror på Ordets pålydende værdi.

Tilsvarende med verberne *tillade*, *bevirke* og *tvivle på*. I de følgende sætninger kan hovedsætningsnægtelsen kun læses som gående på hovedsætningen:

Jeg tillader ikke, at du taler om, hvad du erfarer.

Medicinen bevirker ikke, at man undgår andre infektionssygdomme.

Jeg tvivler ikke på, der er broдне kar derinde.

En forklaring

Fænomenet findes også i andre sprog. I engelsk giver en sætning som den følgende anledning til den samme tvetydighed, som dens danske modstykke:

A: I don't think/believe God exists.

Nægtelsen kan læses som gående på hovedsætningen *I...think...* Det svarer til agnostiker-læsningen:

1: Det er ikke tilfældet, at jeg tror, Gud findes.

Eller den kan læses som gående på bisætningen *Gud findes*. Det svarer til ateist-læsningen:

2: Jeg tror, Gud ikke findes.

I et forsøg på at forstå fænomenet har man i engelsk grammatikforskning koncentreret sig om netop sætninger som dem ovenfor – nægtende sætninger med verber, der udtrykker 'tro' eller lignende, og som således er tvetydige mellem en agnostiker- og en ateist-læsning, eller mellem lignende læsninger. Man har hæftet sig ved to forhold, et logisk og et praktisk. Logisk indebærer ateist-læsningen agnostiker-læsningen, men ikke omvendt. Dvs. hvis jeg tror, Gud ikke findes (ateist-læsningen), indebærer det, at det ikke er tilfældet, at jeg tror, Gud findes (agnostiker-læsningen). Men hvis det ikke er tilfældet, at jeg tror, Gud findes (agnostiker-læsningen), indebærer det logisk set *ikke*, at jeg tror, Gud ikke findes (ateist-læsningen).

Hvor der således logisk består et

asymmetrisk forhold mellem de to læsninger, er de imidlertid i praksis næsten ensbetydende. For de fleste er der ikke den store forskel på ikke at tro, at X er tilfældet, og at tro, at X ikke er tilfældet. En tro på, at det ikke regner, indebærer for de fleste, at der ikke er nogen tro på, at det regner, og omvendt. En vis portion manglende tro på, at Gud findes, indebærer for de fleste en lige så stor portion tro på, at Gud ikke findes, og omvendt. Det er kun, hvis man er agnostisk i hovedet, der er en forskel – kun, hvis man insisterer både på at nægte at tro, at det regner, eller at Gud findes, og på at nægte at tro, at det *ikke* regner, eller at Gud *ikke* findes. For det meste går de fleste ikke rundt og nægter at tro både på noget positivt og på dets negative modpart.

Når man hører udtryk som *jeg tror ikke, at X*, er der altså to gode grunde til at antage, at den, der siger det, faktisk mener 'jeg tror, at ikke-X': Dels indebærer denne sidste mening logisk meningen med udtrykket, dels er der i praksis sjældent forskel på den sidste mening og meningen med udtrykket.

På baggrund af sådanne ræsonnementer har man fremsat følgende forklaring på tvetydigheden mellem ateist- og agnostiker-læsningerne: Agnostiker-læsningen ('det er ikke tilfældet, at jeg tror, Gud findes') er et resultat af at forstå nægtelsen af *tro* i udsagnet *jeg tror ikke, Gud findes*. Ateist-læsningen er derimod et resultat af, at man med de ovenfor nævnte to gode grunde in mente tænker over, hvad der egentlig menes med udsagnet.

Denne forklaring er imidlertid ikke uproblematisk. Og når det gælder

danske forhold, er det let at se, at den ikke holder.

Biord, der opfører sig ligesom ikke

Forklaringen hænger på de logiske og praktiske relationer mellem agnostiker- og ateist-læsningerne, eller lignende læsninger, og disse relationer hænger på nægtelsen. Men i dansk er ateist-agnostiker-tvetydigheden kun ét eksempel på en mere generel tvetydighed, der ikke nødvendigvis involverer en nægtelse (E. Hansen 2000: "Anteponeret adverbial". *Ny forskning i grammatik*, nr. 7. Odense: Odense Universitetsforlag. Side 73-86). Det følgende autentiske udsagn har f.eks. ingen nægtelse. Men det er ikke desto mindre tvetydigt på samme måde som det udsagn, vi indledte med.

Jeg tror stadigvæk, at drengene har den holdning, at tyrkiske piger ikke må have en kæreste.

Biordet (adverbiet) *stadigvæk* kan læses som gående på den hovedsætning, det står i (*jeg tror...*) – svarende til agnostiker-læsningen af en nægtelse:

1. Det er stadigvæk tilfældet, at jeg tror, at drengene har den holdning, at tyrkiske piger ikke må have en kæreste.

Men det kan også læses som gående på bisætningen (*at drengene har den holdning...*) – svarende til ateist-læsningen af en nægtelse:

2. Jeg tror, at drengene stadigvæk har den holdning, at tyrkiske piger ikke må have en kæreste.

Udsagnet indgår i en kontekst, der viser, at det er den sidste læsning, der er den intenderede (grunden til at tyrkiske piger *stadig* holder kæresteri hemmeligt, er, at drengene *stadigvæk* har den holdning, de har – ikke at fortælleren *stadigvæk* tror, de har den holdning, de har):

Jeg tror stadigvæk, at drengene har den holdning, at tyrkiske piger ikke må have en kæreste, så tyrkiske piger holder det stadig hemmeligt, når og hvis de har en kæreste. Det er tys-tys i hvert fald.

Men uden kontekst lader det sig ikke gøre at opløse tvetydigheden.

Mange andre biord opfører sig ligesom nægtelser og *stadigvæk*. I eksemplerne nedenfor kan *næsten*, *alligevel* og *sagtens* både læses som gående på den hovedsætning, de står i, og som gående på bisætningen:

Jeg tror *næsten*, at Dansk Folkeparti har været det parti, som har været mest nævnt i denne her debat, og det kvitterer vi for.

Jeg tror *alligevel*, de kommer.

Jeg tror *sagtens*, at jeg kan gøre det selv.

I det sidste eksempel er læsningen med *sagtens* gående på bisætningen faktisk langt den mest naturlige: Biordet knytter sig langt mere naturligt til bisætningens *kan* end til hovedsætningens *tror*.

I danske hovedsætninger med verbet *tro* er det altså ikke kun nægtelser,

men en række biord (og biled (adverbialer) i det hele taget), der kan læses som gående på bisætningen.

Verber, der opfører sig ligesom *tro*, igen

Igen er det ikke kun med verbet *tro*, biord kan opføre sig sådan. De verber, der tillader en hovedsætningsnægtelse at blive læst som gående på bisætningen, tillader en tilsvarende læsning af en række andre biord. Det er tilfældet med verber, der udtrykker en mental proces (*håbe*) eller en fremtræden (*lade til*), såvel som med et par ytrings- og sanseverber (*sige*, *høre*). I eksemplerne nedenfor kan biordene *allerede*, *hverken*, *næsten* og *alligevel* altså læses som gående på bisætningen, selv om de står i hovedsætningen.

Jeg håber *allerede*, at din far er under betryggende behandling enten på en medicinsk eller en psykiatrisk afdeling.

Det lader *hverken* til, at bbcode eller html virker.

Det siges *næsten*, at fæsterne har betalt for lidt til hospitalerne, fordi de oveni har givet forstanderne indtægter "under bordet".

Nu hører jeg *alligevel*, at vi er på vej til at åbne lidt op.

Verber, der ikke opfører sig ligesom *tro*, igen

Men igen er det ikke med alle verber, et hovedsætningsbiord kan læses som gående på bisætningen. Verber som

beklage, *tvivle på*, *tillade* og *bevirke*, der kræver, at en hovedsætningsnægtelse går på den hovedsætning, den står i, kræver det samme af andre hovedsætningsbiord. I eksemplerne nedenfor kan biordene således kun læses som gående på den hovedsætning, de står i.

Jeg vil dog lige korrigere dig i, at der skulle ligge noget ønske om at skabe splid bag min forespørgsel, men jeg beklager *alligevel*, at du har opfattet det således.

Jeg tvivler *næsten* på, at de har læst det igennem.

Den nuværende finansforordning tillader *allerede*, at finansinspektøren foretager stikprøvekontrol.

Og en sætning er vanskabt, hvis den består af en hovedsætning med et af de nævnte verber samt et biord, der nødvendigvis må læses som gående på bisætningen. Man kan f.eks. ikke sige *medicinen bevirker sagtens*, at du kan holde dig vågen, hvor *sagtens* naturligt knytter sig til bisætningens *kan*.

En bedre forklaring

Hvorfor kan visse hovedsætningsbiord læses som gående på bisætningen? Og hvorfor er det kun i kombination med visse verber, at de kan det? Svaret har at gøre med, hvad der indholdsmæssigt er hovedsagen, og hvad der er bisagen, i en kompleks sætning.

Artiklen "At tro" i *Mål og Mæle* nr. 3, 2006, beskrev det forhold, at det ikke altid er hovedsætningen, der indholdsmæssigt er hovedsagen. I en ord-

veksling som følgende kan B's kommentar opfattes enten som gående på A's hovedsætning (*jeg tror sgu...*) eller som gående på bisætningen (*det er C, der skal ha' den knallert*):

A: Jeg tror sgu, det er C, der skal ha' den knallert.

B: Nej.

Hvordan man opfatter B's kommentar, hænger nøje sammen med, hvad man opfatter som hovedsagen – dvs. den vigtigste meddelelse – i A's udsagn. Opfattelsen af A's hovedsætning som hovedsagen er forbundet med opfattelsen af B's kommentar som gående på hovedsætningen: 'nej, du gør ej'. Opfattelsen af A's bisætning som hovedsagen er forbundet med opfattelsen af B's kommentar som gående på bisætningen: 'nej, det er ej'.

Det samme gør sig gældende for tvetydigheden af en nægtelse i hovedsætningen. Læsningen af en sådan nægtelse som gående på hovedsætningen er forbundet med den opfattelse, at det er hovedsætningen, der er hovedsagen. Læsningen af nægtelsen som gående på bisætningen er derimod forbundet med den opfattelse, at det er bisætningen, der er hovedsagen. Hvis man således i ordvekslingen nedenfor opfatter B's spørgsmål som gående på A's hovedsætning (og dermed opfatter hovedsætningen som hovedsagen), må man også opfatte nægtelsen som gående på hovedsætningen. Og hvis man opfatter B's spørgsmål som gående på A's bisætning (og dermed opfatter bisætningen som hovedsagen), må man også opfatte nægtelsen som gående på

bisætningen.

A: Jeg tror ikke, Gud findes.

B: Kan det nu være rigtigt?

Man kan m.a.o. ikke opfatte B's spørgsmål som gående på et af de positive udsagn *jeg tror* eller *Gud findes*. Nægtelsen og B's spørgsmål følger indholdsmæssigt begge med hovedsagen.

Det samme gør biordet *stadigvæk* og B's spørgsmål i den næste ordveksling:

A: Jeg tror stadigvæk, Gud findes.

B: Det håber jeg så sandelig.

Med *det* kan B henvise til A's hovedsætning ('jeg håber så sandelig, du stadigvæk tror') eller til bisætningen ('jeg håber så sandelig, Gud stadigvæk findes'). Men hvad B end henviser til og således behandler som hovedsagen i A's udsagn, så følger *stadigvæk* indholdsmæssigt med. Tvetydigheden af et biord i en hovedsætning er altså betinget af tvetydigheden mellem opfattelsen af hovedsætningen som indholdsmæssig hovedsag og opfattelsen af hovedsætningen som indholdsmæssig bisag.

De hovedsætninger, der tillader et biord at være tvetydigt, er en undergruppe af dem, der særlig let kan opfattes som bisager. Som beskrevet i *Mål og Mæle* nr. 3, 2006, indeholder disse hovedsætninger netop typisk verber som *tro*, *håbe*, *lade til*, *sige* og *høre*, og man kan kende dem på, at de kan opføre sig på samme måde som biord. Ligesom biord (som *måske*) kan deres hovedsætningsrester stå på sæt-

ningspladsen efter det finitte verbal:

B.S. Christiansen er, *tror jeg*, dopet.

B.S. Christiansen er, *håber jeg*, dopet.

B.S. Christiansen er, *lader det til*, dopet.

B.S. Christiansen er, *siges det*, dopet.

B.S. Christiansen er, *hører jeg*, dopet.

Jf. B.S. Christiansen er *måske* dopet.

Eller de kan stå helt til slut i sætningen:

Peter Tanev er upålidelig, *tror jeg*.

Peter Tanev er upålidelig, *håber jeg*.

Peter Tanev er upålidelig, *lader det til*.

Peter Tanev er upålidelig, *siges det*.

Peter Tanev er upålidelig, *hører jeg*.

Jf. Peter Tanev er upålidelig, *måske*.

Det indebærer en simpel forklaring på tvetydige biord: Tvetydige biord forekommer i hovedsætninger, som f.eks. *jeg tror...*, der selv kan opføre sig biordsagtigt:

Jeg tror ikke, Gud findes.

Jeg tror stadigvæk, Gud findes.

Når biordene (*ikke, stadigvæk*) læses som gående på den hovedsætning, de står i (*jeg tror...*), skyldes det, at hovedsætningen opfattes dels som en egentlig hovedsætning, dels som den indholdsmæssige hovedsag.

Jeg tror ikke/stadigvæk, Gud findes.

HOVEDSÆTNING	BISÆTNING

HOVEDSAG	BISAG

Når de derimod læses som gående på bisætningen, skyldes det, at hovedsætningsresten opfattes som bisagsudtrykkende og biordsagtig snarere end som den væsentligste del af en hovedsætning.

Jeg tror ikke/stadigvæk,
Gud findes.

BIORDSAGTIG	HOVEDSÆTNINGS- AGTIG

BISAG	HOVEDSAG

Hvis De ikke tror, det forholder sig sådan, kan vi altid diskutere, hvad De mener med det.

Kasper Boye (f. 1972)

Postdoc ved Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, Københavns Universitet

Årets ord og udtryk 2007 – de første nomineringer

En tradition er skabt. Ligesom sidste år kårer vi ved årsskiftet Årets ord, og fra i år desuden Årets udtryk. Vi vil derfor gerne have dig, kære læser, på banen. Du kan komme med dine egne forslag eller stemme på én eller flere af nedenstående nomineringer – be-

grundelser er meget velkomne. Du kan også kritisere forslagene. Vi minder om, at Årets ord og udtryk ikke behøver være nye, men de skal have været særligt markante i årets løb eller for eksempel have været brugt på en ny måde.

Ord og orddele:

1. elevplan
2. samsøvning
3. fodboldtosse, fodbolddidiot
4. Yngresagen
5. taberdømt
6. mikropol
7. baneløber
8. Ny Alliance
9. ravkæderadikal
10. kvaps
11. taberfabrik
12. -stan (Londonistan, Talibanistan, Hamastan)
13. iPhone
14. Jagtvej
15. Big Mother-samfund
16. drukferie
17. vejrbåd
18. glæfte ('glemme at vedhæfte'; Mads Poulsen, København)
19. femikrimi
20. krimidronning
21. avatar
22. lønklynkeri
23. dræbersnegl (Kjeld Kristensen, Lyngby)
24. transhumanist
25. Web 2.0

26. plummer
27. muslimerfri
28. topdollar
29. 70-0
30. action
31. stillezone
32. netsikker
33. idrætsbørnehave

Udtryk og citater:

1. fristeder overalt
2. personligt ansvar
3. spis og skrid
4. Nu ruller nogle af de allersidste danske soldater ud af Irak i ly af nattemørket.
5. Vi har serveret demokratiet for irakerne på et sølvfad. Så må vi se, om de vil bide til bolle.
6. flere hænder
7. socialistiske ballademagere
8. den nye ulighed
9. vild med (Jens Sønderup, Ringsbjerg)

Forslag sendes til Ken Farø
(kenfaroe@hum.ku.dk)
senest 31. december 2007.

En Roulade er ikke en roulade. Falske venner i dansk og tysk

Af Ken Farø

De ved vel, hvad en *roulade* er? Men ved De så også, hvad en *Roulade* er? Svaret får De i løbet af artiklen; men først skal vi lige en tur omkring begrebet "falske venner". De kender sikkert allerede fænomenet: Svenskerne serverer *frukost* fra kl. 6 om morgenen og synes, at det er *roligt* at møde Dem. En dansker ville have sagt, at det var *sjovt*. Mange har nok også prøvet at brænde fingrene på den forkerte hane i Italien med påskriften *caldo*.

Vi har tidligere omtalt leksikalske falske venner i Mål og Mæle. Allerede i nr. 2/74 nævnede nu afdøde Henning Spang-Hanssen nogle falske venner i plansprog (kunstigt skabte sprog), bl.a. *kaj*, som i esperanto uforudsigeligt betyder 'og'. Niels-Erik Larsen nævner andetsteds i dette nummer eksempler på falske venner i nederlandsk. Selv Encyklopædien har i sit supplementsbind (2006) fået en kort artikel om emnet. Men det er nok første gang, det bliver gjort til tema for en artikelserie, som vi gør det her.

Der er nemlig brug for besvarelse af spørgsmål som: Hvorfor findes der overhovedet falske venner? Hvilke praktiske vanskeligheder og misforståelser medfører de – hvis de da medfører nogen? Kan man overhovedet bruge begrebet til noget fornuftigt? Og er der nogen problemer forbundet

med det? Alt det og mere til skal vi se nærmere på, og samtidig skal vi prøve at nuancere begrebet lidt.

Hvad er falske venner?

Med falske venner forstår man i sprogvidenskaben traditionelt ord eller udtryk fra to sprog, som har ens eller næsten ens udtryksside, men som alligevel betyder noget forskelligt. Jeg vender tilbage til definitionen, for den er absolut værd at diskutere.

Falske venner er et ret kendt begreb, specielt i fremmedsprogsundervisningen. I dansk bruger man også betegnelserne *lumske ord* og *forvekslingsord*, og der er udgivet indtil flere samlinger med dansk over for hovedsprogene (bl.a. Ingeborg Buhls *Lumske ord og vendinger* – tysk fra 1977 og Gunnar Nissens *Lumske ord i tysk* fra 1991). På fransk taler man om *faux amis*, en betegnelse man tidligere også brugte på andre sprog. I tysk hedder de i dag *falsche Freunde*. På engelsk taler man om *false friends*; synonymet *false cognates* indikerer, at de to ord er beslægtede, men det er falske venner nu langt fra altid. Og det ville det nok heller ikke være hensigtsmæssigt at kræve, hvis man overvejer begrebets berettigelse nærmere. Det gør jeg senere, men først skal vi se på nogle eksempler fra tysk og dansk.

Roulader her og der

En roulade er en roulade – tror man. Indtil man kommer til Centraleuropa og bestiller en hos bageren og måske bliver sendt videre til slagteren. For det er normalt der, man køber en Roulade i det tysksprogede område.

Skulle De i øvrigt, mens De for-tærer Deres Roulade på den lokale Gasthof, falde i snak med en fyr, som præsenterer sig som *Staatsminister*, så er han nok en fin herre, men heller ikke finere, end at De nok kan tale med ham uden bodyguards. For han er ikke statsminister, men blot en talsmand for regeringen. For at undgå misforståelser den modsatte vej ser man i tyske medier derfor altid vores skiftende statsministre omtalt som *Ministerpräsident Rasmussen* – det har de det jo med at hedde.

Man kunne samme sted også få lyst til krabbekød. Men pas så på med at bestille *Krabben*, medmindre det da gerne må være rejer, for det er sandsynligvis det, De får. Og er der *Mus* på menuen, er det ikke så væmmeligt, som det lyder; det er en gang frugtmos, fx af æble.

Vi bliver lidt i gnaverafdelingen. Restauranter og rotter hører ikke sammen. Det gør det tyske ord *Rotte* og dansk *rotte* heller ikke betydningsmæssigt. Det tyske er nemlig et lidt bedaget ord for en 'flok'. Fx kan man tale om "eine Rotte Soldaten" eller "eine Rotte Wildschweine".

Quak! lyder det måske pludselig midt under spisningen. Det kan være fra de frøer, kokken er ved at tilberede. Men det kan også være fra en and; også det ord er lumsk for danskere.

Når man kommer hjem fra byen, skal man ikke blive forfærdet over at finde en *Mine* i sin skrivebordsskuffe. Det er bare stiftet til blyanten, der hedder sådan i det tysksprogede område.

Pik og ølkiste

Pik betegner i tysk ikke som på dansk lidt vulgært det mandlige kønsorgan. Det er simpelthen kortfarven 'spar'. Det betyder nu ikke, at ordene ikke er beslægtede. Det er det oprindelige indhold 'spids', der går igen begge steder, og som fx genkendes i russisk-sovjetiske bjergnavne (fx *Pik Kommunizma* i Tadsjikistan). Det er historisk samme ord, der genfindes i det engelske *peak* ('top') – og det er også sådan, det tyske ord skal udtales, altså med et langt, lukket *i*, ikke som det danske ords korte og mere åbne *e*.

Tyskere har ikke en morbid eller særlig gotisk drikkekultur, når de køber *eine Kiste Bier*. Det er simpelthen det, 'en kasse øl' hedder. En kiste til at putte døde mennesker i skal man til gengæld undgå at kalde det profane *Kiste*. Det hedder en *Sarg*.

"Et kys på kinden, det er hvad der sker", sang Thomas Helmig i 1988. Men *ein Kuss auf das Kinn* er derimod lidt mere usædvanligt. Det er som regel *eine Faust*, en næve, man planter der. *Kinn* betyder 'hage' og er beslægtet med det engelske *chin*, som derfor også er en falsk ven sammenlignet med dansk.

Man kan også blive snydt af det tyske adverbium *doch*, som jo minder lidt om det danske *dog*. "Fyldord", som de nogle gange kaldes, har de aldrig været. De kan derimod begge bruges,

når man vil udtrykke en opfordring, fx "så gå *dog* hjem!" og "nutzen Sie *doch* mal die U-Bahn!". Men der er en forskel i talerindstillingen. Dén utålmodighed, det danske adverbium udtrykker, er ikke obligatorisk på tysk. Sætningen skal altså ikke forstås som 'så ta' dog og brug den undergrundsbane!', men som 'du skulle prøve undergrundsbanen!'. Altså en venlig, velmenende opfordring.

Fraseologiske falske venner

Samlinger af falske venner er tit ord-orienterede; det gælder fx førnævnte Nissen (1991). Men der er ingen grund til at begrænse sig til ord, for falske venner findes på alle sprogets niveauer, også blandt fraseologismer (jf. Mål og Mæle 2003/3). Her er nogle fraseologiske eksempler:

Ins Gras beißen betyder ikke bare at 'lide nederlag', som *bide* i *græsset* gør. Det betyder simpelthen at 'dø'. Den har det danske fraseologisme i øvrigt også gjort engang (jf. Ordbog over det Danske Sprog). På samme måde betegner (*ved*) *det grønne bord* som bekendt 'eksamenssituationen', mens det parallelt komponerede tyske idiom, *am grünen Tisch*, bruges om 'skrivebordsbeslutninger' og 'sportsdomme afgjort uden for banen af en kommission'. *Schmetterlinge im Bauch haben* ("have sommerfugle i maven") betyder 'være forelsket', ikke bare 'være nervøs', mens *in den Seilen hängen* ikke som det danske *være ude i tovene* går på psykiske nedture, men på almindelig fysisk træthed.

De tyske fraseologismer, Buhl registrerede i 1977, er ikke fraseologiske falske venner i den forstand, jeg her

har beskrevet. Det er bare flerordsforbindelser med en (relativt) uforudsigelig betydning som *ein Schloss im Mond* ("et slot på månen": 'fri fantasi') og *der deutsche Michel* ('den almindelige tysker'). Ingen af disse fraseologismer kan jo forveksles med tilsvarende danske. Det kan eksempler som dem i 2. afsnit ovenfor derimod.

Hvorfor findes der overhovedet falske venner?

At der er mange falske venner i dansk og tysk er ikke mærkeligt, for de to sprog er nært beslægtede: Det øger risikoen for falske venner sammenlignet med sprog med en helt anden lydstruktur og orddannelse. I nært beslægtede sprog forventer man psykologisk, at der til lighed i udtryk svarer lighed i indhold.

Man kan spørge sig selv, hvordan det overhovedet kan komme dertil, at tilsyneladende "samme" former kan få så forskellig betydning? Det er der flere grunde til. For det første skyldes det det princip i sproget, Ferdinand de Saussure omkring 1910 i sin *Cours de Linguistique Générale* kaldte tegnets *arbitraritet*. Det går i meget korte træk ud på, at forholdet mellem sproglige tegns indhold og udtryk ikke er naturgivet, men opstået som følge af en social konvention, nemlig vores alle sammens sprogbrug. Ord er konstant udsat for fortolkning, derfor opstår der nye betydninger. På den måde kan oprindeligt beslægtede ord få forskellig betydning i to eller flere sprog. Det er også derfor, der opstår pendulord (se Mål og Mæle 1/2007). Herudover er det begrænset, hvor mange lyde mennesket kan producere med sit ar-

tikulationsapparat, så nogle gange ryger der altså to granater i samme hul, og et udtryk, som allerede er besat i ét sprog, opstår igen i et andet, men med en ganske anden betydning og uden at have nogen som helst forbindelse med det. *Dum-dum-kugler* har fx ikke den mindste relation til adjektivet *dum*, men skyldes lokaliteten *Dum-dum* i Indien.

Graduering og differentiering

En anden ting, man er nødt til at se nærmere på, hvis man vil bruge begrebet falske venner til noget konstruktivt, er, at det kan gradueres på både udtrykssiden og indholdssiden. Når man taler om udtrykssiden, kan det være enten lyd eller skrift, man fokuserer på. Som regel er det dog i praksis det sidste, man har hæftet sig ved. Det er derfor helt rimeligt, at man i definitionen siger, at der kan være tale om ens eller næsten ens udtryksside. For det er i meget få af de tilfælde, jeg har nævnt, at formen er nøjagtig den samme. *Rotte* fx skrives med stort i tysk, og udtalen er med det hårde tyske *t*, ligesom i visse jyske dialekter, ikke med *d*-lyd.

At man accepterer afvigelser på udtrykssiden, åbner på den anden side for falske venner-kandidater som *skyde papegøjen* – *den Vogel abschießen* ("skyde fuglen ned"), hvor det tyske idiom har betydningen 'overgå nogen eller noget i såvel positiv som negativ retning' og kan bruges med upersonligt subjekt, mens det danske betyder 'være meget heldig' og kun bruges med personligt subjekt. Selv om der i det ene tilfælde er tale om en papegøje og i det andet bare en

fugl, og der på tysk bliver "skudt ned" mens vi i dansk blot "skyder", er forvekslingsfaren alligevel stor. I mange ordbøger får man idiomerne ukommenteret serveret som udtryk med samme betydning. Det viser, at de faktisk er relevante falske venner.

Problematiske er par som *lægge noget på hylden* – *etwas an den Nagel hängen* ("hænge noget på sømmet"), hvor begge idiomere for så vidt betyder at 'opgive noget'. Det, man kan "lægge på hylden", er dog ikke helt det samme som det, man på tysk kan "hænge på sømmet": Ud over 'langvarige beskæftigelser', som de to idiomere er fælles om (fx *die Fußballschuhe* og *dommerkappen* – her er beskæftigelsen udtrykt som del for helhed), lægger man på dansk også 'projekter' (fx *filmen*) og 'laster' (*smøgerne*) på hylden. Det gør man tilsyneladende ikke eller i hvert fald meget sjældent i tysk. Men er det med så stor afstand i udtrykket (*lægge* – *hænge*; *hylde* – *søm*) overhovedet relevant at tale om falske venner? Det er der noget, der tyder på. For faktisk er der en udtryksmæssig lighed, hvis man ser nøje efter: I begge tilfælde bliver noget flyttet fra et sted til et andet. Og forskellen i brug ignoreres åbenbart af ordbøgerne, som er 100% enige om at erklære dem som uproblematiske ækvivalenter.

Også på indholdssiden kan man graduere begrebet falske venner. Ord og udtryk kan have næsten samme betydning, uden at det vitterlig er den samme. Fx er *Remoulade* i Tyskland ikke det samme som i Danmark, men snarere en slags mayonnaise med krydderurter. Den tyske *Remoulade* er hverken gul eller indeholder pickles.

Og så er det vel ikke *remoulade* mere? Er de så falske venner, eller er det kun, når der er meget stor afstand?

Herudover er der mange eksempler på ord med flere betydninger, hvor nogle af betydningerne stemmer overens, andre ikke. Er det så falske venner? *Segeln* er fx delvist en falsk ven til *sejle*. Man siger godt nok "das Boot segelte durch den Kanal", men så er det også underforstået, at der sejles med *sejl*. Der er jo overhovedet ikke tilfældet på dansk. På tysk bruger man i stedet det generelle bevægelsesverb *fahren*, når der ikke er sejl på skibet – eller man bare ikke vil betone dét aspekt. Det hedder altså "Die Fähre fährt in 10 Minuten". Det eneste eksempel på "die Fähre segelt", det lykkedes mig at finde på internettet, var ikke overraskende dansk. Ordet er altså tilsyneladende relevant som falsk ven.

Også tysk *Karton* er lumsk for danskere, for ordet betegner ikke bare et materiale, men også en stor kasse lavet af et sådant materiale. I dansk er det kun materialet – eller en mindre pakke til cigaretter. Den hedder på tysk *eine Stange*.

Kun betydning? Kun ordforråd?

Ifølge standarddefinitionen på falske venner er det altså *betydningsmæssig* uoverensstemmelse, der er problemet. Men hvorfor egentlig lige det? Hvis man skal bruge begrebet til noget fornuftigt, kan det ikke hjælpe noget, at man gør indholdet til det eneste vigtige aspekt i ord- og udtryksammenligningen. Andre områder som fx pragmatik (den måde, vi handler sprogligt på) og syntaks (den måde

ord indgår i sammenhæng med hinanden på i kæder og sætninger) er mindst lige så vigtige, hvis sproget skal fungere.

Ordet *Reklame* findes både på tysk og dansk og betegner nogenlunde det samme. Men de bruges forskelligt. Ordet blev i tysk generelt erstattet af *Werbung* i 1920'erne og har i dag primært en negativ klang, som eksemplerne *Reklame-Wahnsinn*, *infame Reklame* og brevsprækkeskiltet *Bitte keine Reklame (einwerfen)!* viser.

Syntaktisk er *skyde nogen noget i skoene* delvist en falsk ven til *jemandem etwas in die Schuhe schieben*. For på tysk holder man ikke af at skyde nogen en *dass*-sætning i skoene, hvad der på dansk er almindeligt i form af at: *De skød os i skoene, at vi vidste besked om svindelen*. Omvendt skyder vi danskere ikke gerne nogen *skylden* i skoene; det gør man i tysk med *die Schuld*.

Endelig kan man jo spørge, hvorfor falske venner lige skal begrænse sig til ordforrådet? Der er såmænd også masser af grammatiske kandidater. Fx er det nærliggende at betragte *Lehrerin* og *lærerinde* som ækvivalenter, hvad de ikke er. For den tyske endelse *-in* er obligatorisk og politisk progressiv; i dansk er suffikset *-inde* i dag ved at være sjældent og nærmest lidt reaktionært. Det gælder i øvrigt mange personbetegnelser, som håndteres næsten omvendt i de to sprog, hvad der fører til danske misforståelser om "tysk konservatisme". Tyskerne kunne passende kalde os for *mandschauvinister*.

En lignende fejltolkning kan man komme ud for med *Sie/du-* og *De/*

du-distinktionen, som jo også lydligt nogenlunde danner par. Det er derfor nærliggende i tysk at bruge *Sie* og *du*, hvor man i dansk ville have brugt *De* og *du*, altså *Sie* til meget gamle mennesker, som (nogle gange ironisk) læser- og publikumstiltale, og så ikke meget mere. Men så går man helt galt i byen syd for grænsen, hvor *Sie* er udgangspunktet for langt den meste ikke-intime kommunikation, ikke kun ved understreget og iscenesat høflighed som i dansk.

Grammatiske fænomener kan altså sagtens overvejes i kredsen af falske venner, selv om definitionen taler om ord.

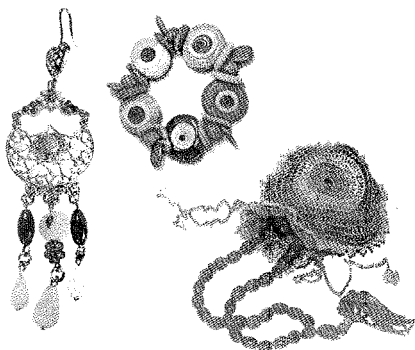
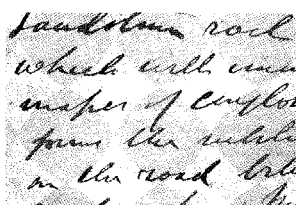
Falske fjender?

Hvis man er sprogligt konservativ, ligger man ikke (bevidst) under for ændringer af ords betydninger. Men de indtræffer jo alligevel, om man vil det eller ej. Jeg selv ligger nok midt imellem konservatisme og åbenhed over for nyt. Fx har jeg taget den nye betydning af *patetisk* til mig, nemlig 'ynkelig'; den gamle er som bekendt 'fuld af patos'. Begge betydninger er aktive hos mig. Hvis nogen hævder, at jeg bruger ordet i den nye betydning forkert pga. den store udtryksmæssige lighed mellem de to ord, vil jeg nok betegne det som et forsøg på at skabe falske fjender. For den nye betydning er efterhånden veletableret i dansk, så det er kun ældre eller meget konservative sprogbrugere, der uden at ryste på hånden her kan tale om falske venner. Falske fjender er altså ord og udtryk, som nogen regner for falske venner, men som ikke nødvendigvis er det, fordi det hjemlige ord i

mellemtiden har fået en ekstra betydning lånt fra det fremmede, også selv om nogle sprogbrugere måske ikke vil kendes ved den.

Et andet eksempel på en falsk fjende, jeg selv var ved at blive snydt af, da jeg skrev denne artikel, er *krimskrams/Krimskrams*. På tysk betyder ordet 'billige antikviteter og nips; ting og sager' og ikke 'sjuskede kradserier' som på dansk. Fint, tænkte jeg, det er altså en falsk ven. Men nej, det er det ikke, i hvert fald ikke set fra et dansk synspunkt. For her bruges åbenbart også 'ting og sager'-betydningen, hvad der kom noget bag på mig. Derimod er det danske ord delvist en falsk ven fra et tysk perspektiv, hvor skrift-betydningen er ukendt og derfor vil kunne misforstås.

Så ikke alene kan man komme til for hurtigt at udråbe noget til falske venner; det kan også være afgørende, hvilken retning man sammenligner fra.

Krimskrams?

"Rigtige venner kan ej købes for penge"

Sådan sang Jodle Birge i country light-landeplagen fra 1986. Nogenlunde det samme kan siges om ord og fraseologismer, når man sammenligner på tværs af sprog: Rigtige venner er i hvert fald ofte vanskelige at finde. Mange tilsyneladende gode venner er i virkeligheden falske, hvis man ser grundigt efter.

Det afgørende for begrebet falske venners relevans er, om de pågældende fænomener kan forveksles på baggrund af deres udtryksside, ikke om de er beslægtede eller overhovedet er ord, heller ikke om det er betydningsmæssigt eller på andre områder, de afviger fra hinanden. Det skader ikke at løse på definitionen, for begrebet falske venner er i forvejen løst i fugerne og opstiller ingen betingelser

for, *hvornår* noget er forskelligt nok på indholdssiden og ens nok på udtrykssiden til at være falske venner.

Begrebet falske venner kan på den ene side nok skygge lidt over mere grundlæggende og subtile problemer med manglende overensstemmelser mellem sprog. Men man kan jo på den anden side godt bruge de meget tydelige eksempler på falske venner, som typisk bliver trukket frem, til at tænke over, at de bare er en lille top af et meget dybtstikkende isbjerg. I den funktion er (afsløringen af) de lumske venner velkomne i sprogvidenskaben, deres falskhed og upålidelighed til trods.

Ken Farø (f. 1972)

*forskningsadjunkt ved Institut for Engelsk, Germansk og Romansk
Københavns Universitet*

Løsninger til bagsidequizen

- 1 Her er to særskrivningsfejl. Man skriver **internetsider** og **Microsoft(-)platformen**.
- 2 Her er tale om en kongruensfejl. Man skriver **de personer** eller **den person**.
- 3 Her ses en unormeret brug af store bogstaver i **it-systemet**. Der er også valgt et forkert ord i sætningen, da der snarere er noget **mistænkeligt** end noget mistænksomt ved de omtalte skatteregnskaber. Den mistænksomme er den, der har mistanken, og ikke den, der er under mistanke.
- 4 Her har der sneget sig et **ikke** for meget ind, og denne ekstra negation giver en mildt sagt ulogisk sætning.
- 5 Her er en grammatisk kommafejl, som forvrænger sætningens betydning. Et komma efter ordet **sundhedsvæsen** afgør, om forfatteren har skrevet en bog efter læsermødet eller er kommet med en udtalelse til journalisten efter læsermødet. Det sidste er nok mest sandsynligt.
- 6 Her mangler der en apostrof i **KU's** (jf. § 6, stk. 1 i Retskrivningsordbogen).
- 7 Her er der en samskrivningsfejl. Det hedder **alle hånde** forfattere og digtere, medmindre de da skriver om krydderier, men så har vi at gøre med en særskrivningsfejl.
- 8 Her har skribenten haft problemer med at stave til **æstetisering**.
- 9 Her mangler der en bindestreg i **hiv/aids-medicin**. Man ønsker næppe fri adgang til hiv/aids alene. Desuden mangler der et komma mellem **2010** og **gentaget** (mangelende komma efter ledsætning).
- 10 Her er til sidst en mere pernitengrønsk fejl: Punktummet sættes altid efter parentes (jf. § 62, stk. 3a i Retskrivningsordbogen).

Quiz: Bemærker du avisernes sprogfejl?

I de nedenstående autentiske eksempler er der en eller flere fejl. Er journalisternes retskrivningsfejl virkelig en kilde til irritation, eller er Sprog-nævnets normer også for stramme for Mål og Mæles læsere? Se, om du kan finde alle fejlene:

1. Hvis man ser på de offentlige internet sider, er det bemærkelsesværdigt, at praktisk taget alle er skrevet i programmeringssprog, som kun fungerer på Microsoft platformen.
(Weekendavisen 01.06.07)
2. Og den personer eller det parti, der tør tænke stort og stå fast, skal nok blive belønnet og berømmet i sidste ende.
(Berlingske Tidende 28.06.07)
3. De bliver så tjekket af god, gammeldags arbejdskraft for at finde ud af, om IT-systemet nu også har ret i, at der er et eller andet mistænksomt ved de udvalgte [skatteregnskaber].
(Berlingske Tidende 28.06.07)
4. Aftalt spil kan ikke sjældent bevises, højst sandsynliggøres.
(Weekendavisen 01.06.07)
5. "Det gør hele systemet ekstremt dyrt," siger [NN], som netop har skrevet bogen Sick om det amerikanske sundhedsvæsen efter et velbesøgt læsermøde i New York.
(Weekendavisen 01.06.07)
6. KUs bidrag til ekspeditionen
(Universitetsavisen 18.05.07)
7. Ja, de intellektuelle er først og fremmest humanister af enhver afskygning – litterater fra det akademiske parnas, allehånde forfattere og digtere, religionsforskere og filosoffer.
(Weekendavisen 01.06.07)
8. Her dyrker han mere end nogensinde æsteticeringen af volden, så man på intet tidspunkt er i tvivl om, at der er tale om langt mere end blot billige virkemidler (...).
(Information 09.06.07)
9. På samme måde blev løftet om, at der skal være fri adgang til hiv/aids medicin for alle i 2010 gentaget.
(Information 09.06.07)
10. (Og i øvrigt er det flere år siden, de verdensfjerne droppede latte til fordel for macchiato.)
(Ekstra Bladet 06.06.07)